

РЕЦЕПЦІЯ ЯК КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ ФЕНОМЕН

Фонарюк О.Ю.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного і господарського права та процесу
юридичного факультету
Львівського торговельно економічного університету
ORCID : 0000-0002-2340-8872
o.fonariuk@college.cv.ua

Децик В.В.,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Фонарюк О.Ю., Децик В.В. Рецепція як конституційно-правовий феномен.

Вказується, сучасні тенденції цивілізаційного розвитку суспільства обумовлені великою кількістю чинників: глобальними процесами трансформації соціальної реальності, необхідним розвитком та видозміною загальноправових та конституційних цінностей, раціоналізації та оптимізації в напрямку досягнення балансу міжнародних (інтернаціональних) та внутрішньонаціональних інтересів сучасної демократичної держави. У цьому процесі цілком логічним висновком виступає нагальна необхідність якісної зміни розуміння конституціоналізму, що наразі формується в умовах конвергенції правових систем сучасності, транснаціональних процесів розвитку конституційного права та реалізації стратегії життєдіяльності суспільства перед глобальними викликами людства.

У викладеній статті піднімається питання розуміння поняття «рецепція» як один з чинників розвитку конституційно-правової думки. Досліджувалось різносторонні думки вчених про розуміння поняття «рецепція» та його впливу на формування сучасних правового суспільства. У ході дослідження теми автор розглядав питання поняття рецепції, складові та ознаки досліджуваного процесу, вплив на формування конституційно-правової ідеї та наслідки її впливу для України.

Доктринальні інтерпретації рецепції як загальноправового та конституційного феномена мають дискусійний характер, що дає змогу говорити про полісемантичність та неоднорідність розуміння цієї правової категорії. Саме тому дослідження рецепції та визначення доктринальної дефініції цього конституційно-правового феномена є актуальною проблемою, що має діапазон як загальнотеоретичного, так і праксеологічного пошуку.

Узагальнюючи проаналізовані доктринальні інтерпретації терміну «рецепція» автори підсумували, що розуміння терміну це запозичення стандартів правових систем інших країн світу для реалізації нових процесів суспільства для врегулювання нових процесів розвитку демократії. Правильна інтерпретація та розуміння відповідних форм та шлях розвитку допоможе у трансформації конституційно-правих форм до більш прогресуючих та впровадженні нових віянь ідей та соціальних стандартів що основним шляхом запобіганню світових конфліктів, класової нерівності та режимів тоталітаризму чи диктатури.

Ключові слова: рецепція, ознаки рецепції, доктринальне значення, транскордонне співробітництво, правова держава.

Fonaryuk O.Yu., Decyk V.V. Reception as a constitutional and legal phenomenon.

It is indicated that modern trends in the civilizational development of society are determined by a large number of factors: global processes of transformation of social reality, the necessary development and modification of universal legal and constitutional values, rationalization and optimization in the direction of achieving a balance of international (international) and domestic interests of a modern democratic state. In this process, a completely logical conclusion is the urgent need for a qualitative change in the understanding of constitutionalism, which is currently being formed in the conditions of the convergence of modern legal

systems, transnational processes of the development of constitutional law and the implementation of the strategy of the life of society in the face of global challenges of humanity.

The article raises the question of understanding the concept of “reception” as one of the factors in the development of constitutional and legal thought. Various opinions of scientists about the understanding of the concept of “reception” and its influence on the formation of modern legal society were studied. In the course of researching the topic, the author considered the issue of the concept of reception, the components and signs of the researched process, the influence on the formation of the constitutional and legal idea and the consequences of its influence for Ukraine.

Doctrinal interpretations of reception as a general legal and constitutional phenomenon are of a debatable nature, which makes it possible to talk about the polysemanticity and heterogeneity of the understanding of this legal category. That is why the study of the reception and determination of the doctrinal definition of this constitutional-legal phenomenon is an actual problem that has a range of both general theoretical and praxeological research.

Summarizing the analyzed doctrinal interpretations of the term “reception”, the authors concluded that the understanding of the term is the borrowing of the standards of legal systems of other countries of the world for the implementation of new processes of society to regulate new processes of the development of democracy. The correct interpretation and understanding of the relevant forms and the path of development will help in the transformation of constitutional-right forms to more progressive ones and the introduction of new trends of ideas and social standards, which is the main way to prevent world conflicts, class inequality and regimes of totalitarianism or dictatorship.

Key words: reception, signs of reception, doctrinal significance, cross-border cooperation, rule of law.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції цивілізаційного розвитку суспільства обумовлені великою кількістю чинників: глобальними процесами трансформації соціальної реальності, необхідним розвитком та видозміною загальноправових та конституційних цінностей, раціоналізації та оптимізації в напрямку досягнення балансу міжнародних (інтернаціональних) та внутрішньонаціональних інтересів сучасної демократичної держави. У цьому процесі цілком логічним висновком виступає нагальна необхідність якісної зміни розуміння конституціоналізму, що наразі формується в умовах конвергенції правових систем сучасності, транснаціональних процесів розвитку конституційного права та реалізації стратегії життєдіяльності суспільства перед глобальними викликами людства.

Рецепція як конституційно-правовий феномен повинен відіграти важливу роль у трансформації ідеї та цінностей конституціоналізму в контексті глобалізації та конвергенції правових систем сучасності. Адже традиційний конституціоналізм, який є національним правовим та ідеологічним здобутком демократичної держави, основним її завданням, наразі перебуває під впливом глобальних тенденцій розвитку людства, а тому виникає необхідність у створенні системи універсальних конституційних норм, що мають транснаціональний та конституційний характер дії.

Метою наукової статті виступає висвітлення та детальний розбір поняття «рецепції» у правовому ракурсі загальнотеоретичних аспектів інтерпретації рецепції права в науковій думці, з огляду на виклики сучасності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана тема ж малодослідженою серед науковців, однак напрацювання деяких вчених дозволяють скласти позитивне враження про досліджувану тему. Зокрема в даній роботі використані праці Верлос Н.В., Магновського І.Й., Матушка М.Р., Фіночко Ф.Д., Харитонова Є., Мельника З.П. та ряду ін.

Виклад основного матеріалу. З огляду на величезний вплив процесу рецепції на становлення правових систем різних держав, як вважають вчені, неможливо не звернути увагу на ідейно-теоретичні передумови й етимологічні корені терміну «рецепція права»

Поняття рецепції використовується в різних галузях. Стосовно права рецепцію визначають по-різному, підкреслюючи ті чи інші характерні її риси. Проте у кожному разі підкреслюється, що, перш за все, рецепція — це відродження високорозвиненої системи права, яка існувала раніше.

Рецепція «receptio» у латинській мові означає прийняття, а прийматися, запозичуватись можуть:

- а) власний минулий правовий досвід (у цьому випадку має місце саме спадкоємність);
- б) елементи інших сучасних правових систем [1, с. 30-31].

З погляду німецького правознавця Ф. Прингшайма, під поняття рецепції підпадає тільки добровільне, а не примусове сприйняття чужої правової культури [9, с. 5].

В.А. Томсінов досліджує рецепцію права як процес сприйняття в тій або іншій державі елементів правової системи іншої держави [2, с. 4].

М. Ансель також розглядає рецепцію права як «най- більш повну форму навмисного, добровільного зближення правових систем». Але характеру навмисності і добровільності рецепція набула лише з другої половини ХІХ ст. До цього часу вона мала вимушений, найчастіше спонтанний характер [3, с. 63].

З.П. Мельник правову рецепцію розуміє як складний процес, який не зводиться до механічного перенесення певних нормативних положень, а включає й подальше засвоєння і використання ідей, принципів, інститутів тощо правової системи інших часів та інших народів, як добровільне запозичення, а не примусове, як запозичення, як одностороннє запозичення, як запозичення, що відбувається за ініціативи суб'єкта – реципієнта, як запозичення, що є можливим в рамках взаємодії більш - менш однорідних правових систем

Вона зазначає, що рецепція права - це процес, тому що окремі елементи переходять із однієї правової системи або етапу її розвитку в інший, тобто відбувається рух, у результаті якого здійснюється й розвиток права.

Виділяють дві стадії: по-перше, запозичення правового матеріалу однією правовою системою в іншій, по-друге, поступове залучення цього матеріалу в правову практику і напрацювання вже власного національного оновленого правового досвіду. Тобто справедливо вбачати в рецепції права як процес сприйняття, запозичення правовою системою, так і результат такого запозичення. При цьому результат рецепції права може бути сприятливим (рецепційований елемент приживається в новому правовому середовищі) або несприятливим (відбувається відторгнення правового елемента, що рецепціюється). [1, с. 30-31].

Вітчизняні дослідники Є. О. Харитонов та О. І. Харитонova наполягають, що, враховуючи походження терміна «рецепція», виправдано вживати його са-ме щодо випадків відродження, сприйняття духу, категорій, засад, концепцій та основних положень права попередніх цивілізацій наступними цивілізаціями на певному етапі їх розвитку в контексті загального процесу циклічних відроджень [5, с. 242].

М.Р. Матушак серед ознак рецепції виділяє:

- 1) завжди добровільне запозичення без застосування примусових заходів;
- 2) свідоме запозичення;
- 3) запозичення, що відбувається за ініціативою суб'єкта реципієнта;
- 4) запозичення, яке відбувається й може бути можливим тільки в країнах із однорідними правовими системами [6, с. 18].

Зі свого боку З.П. Мельник виділяє такі сутнісні ознаки та родові властивості рецепції права, як:

- 1) складний процес, який не зводиться до механічного перенесення певних нормативних положень, а включає і подальше засвоєння та використання ідей, принципів, інститутів тощо правової системи інших часів й інших народів;
- 2) добровільне запозичення, а не примусове;
- 3) свідоме запозичення;
- 4) одностороннє запозичення;
- 5) запозичення, що відбувається за ініціативи суб'єкта-реципієнта;
- 6) запозичення, що є можливим у рамках взаємодії більш-менш однорідних правових систем [1, с. 8]

Рецепція як явище не отожднюється із сутністю, але слугує формою його вираження. Явище – це категорія для позначення у предметі, процесі того, що знаходить свій вияв безпосередньо, з'являється перед нами⁴. Явища динамічні, мінливі, у той час як сутність утворює дещо збережене за усіх змін, хоча сутність стійка відносно явища, сама вона теж мінлива⁵. Явище рецепції є відображенням сутності, взаємодією її сутнісних якостей із зовнішніми умовами та процесами, які можуть призвести не тільки до бажаних та запланованих результатів, але й до небажаних наслідків. [6, с. 108]

Явище рецепції в конституційному праві охоплює також і процес реалізації в умовах реформування елементів права іншої держави. Тому рецепцію варто розглядати не тільки як явище, а й як процес, який є сукупністю ряду дій (сприйняття, засвоєння та впровадження) спрямованих на досягнення певного результату – конституційно-правової модернізації та розвитку системи конституційного права.

Змістова характеристика рецепції знаходиться в динамічному стані та детермінується соціальними, економічними, політичними, історичними, культурними, демографічними, екологічними та ін-

шими факторами, що впливають на розвиток конституційних правовідносин, правової культури, конституційної правосвідомості та врешті-решт на ефективність рецепції як конституційно-правового феномена та процесу. [7, с. 24–31.]

Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, що рецепція:

1) за сутністю є конституційно-правовим феноменом та процесом сприйняття, впровадження і засвоєння зарубіжного конституційно-правового матеріалу чи міжнародно-правової норми вітчизняною системою конституційного права в процесі її розвитку;

2) за змістом є добровільним, вимушеним чи примусовим процесом сприйняття, впровадження та засвоєння різноманітного конституційно-правового матеріалу (правових норм, доктрин, ідей, концепцій, принципів та ін.) країною-реципієнтом в процесі міждержавної взаємодії;

3) за формою може реалізовуватись у порядку запозичення, трансферту чи консенсусу. [9].

Наступним етапом дослідження є необхідність визначення доктринальної дефініції «рецепція» в конституційному праві на підставі виокремлення ряду характерних ознак.

Варто зазначити, що власне термін дефініція (від. лат. *definitio* – визначення) є коротким логічним визначенням, що встановлює істотні ознаки предмета чи значення поняття – його зміст та межі, і є синонімом терміна «визначення» – логічного прийому, що дозволяє:

1) формулювати критерії розрізнення досліджуваного об'єкта від інших об'єктів (тобто проводити специфікацію об'єкта), а також специфічні способи його побудови, застосування;

2) відрізнити, відшукувати, будувати об'єкт, формулювати значення нововведеного чи уточнювати значення вже існуючого в науці терміна.

У юриспруденції дефініція означає розумову операцію, за допомогою якої розкривається зміст юридичних понять. [7, с. 24–31.]

Відмінність від інших суміжних правових категорій полягає у наступному:

1) це об'єктивне явище конституційно-правової дійсності і тривалий перманентний процес міждержавної взаємодії;

2) може мати:

а) односторонній (за ініціативи тільки країни-реципієнта або країни-донора);

б) двосторонній (країна-донор – країна-реципієнт);

в) багатосторонній (в процесі взаємодії та досягнення консенсусу за допомогою міжнародних договорів: міжнародна правова норма – країна-реципієнт (країни-реципієнти)) характер;

3) виявляється у сприйнятті, впровадженні та засвоєнні різнопланового конституційно-правового матеріалу як доктринального (ідеї, принципи, доктрини, концепції та ін.), так і нормативного (конституційно-правові норми, інститути, галузі та ін.), а також міжнародних правових норм;

4) переважно має усвідомлений, вольовий характер, тобто в реалізується остаточно за ініціативи органів публічної влади на підставі нормативного закріплення;

5) може мати добровільний, вимушений або примусовий характер;

6) детермінується об'єктивною необхідністю в процесі конституційно-правового розвитку держави, а не просто трансфером конституційних формулювань;

7) є засобом конституційно-правової модернізації та розвитку системи конституційного права, сприяє конвергенції правих систем. А в Україні є засобом євроінтеграції;

8) має крестемпоральний характер, тобто виявляється у сприйнятті, впровадженні та засвоєнні зарубіжного конституційно-правового матеріалу, створеного у сучасну чи історичну епохи;

9) може мати як конструктивні наслідки, що сприяють розвитку системи конституційного права, так і деструктивні, що викликають відторгнення і призводять до конституційно-правових деформацій;

10) об'єктом рецепції є переважно конституційно-правовий матеріал, що реципіюється з країн із більш розвинутою системою конституційного права, де інноваційні конституційні інститути, норми, концепції, доктрини апробовані часом і довели свою ефективність. Також об'єктом рецепції можуть бути міжнародно-правові норми, ратифіковані національним парламентом. [10].

Як зазначає Гомонай В.В., рецепція в праві часто розглядається як різновид спадкоємного зв'язку. Зв'язок між правовими системами в рамках певного історичного типу права має характер рецепції, сприйняття, в основі якого лежить наявність загальних закономірностей і подібних умов розвитку [11].

Інтенсифікація міжнародно-правової комунікація, економіко-соціальна глобалізація та інші фактори зумовлюють необхідність зближення національних правових систем до відповідної системи міжнародного права. У нашому випадку ці фактори ще більше підсилюються з огляду на проголо-

шене прагнення – стратегічну мету України – до вступу у Європейський Союз, де одним з визначальних елементів є зближення законодавства. На шляху наближення правової системи України до правової системи Європейського Союзу існує ряд проблем як суто практичного, так і теоретичного характеру.

Наприклад, Гомонай В.В. у своєму дослідженні розуміння рецепції наводить приклад роботи Е. Аннерса, який наполягає, що «найважливішим важелем входження у Велику Європу є вдосконалення її законодавства, адаптація юридичної інфраструктури до основних західних європейських норм та правил, що виправдали себе на практиці» [11].

Сьогодні суспільство і країна змушені одночасно вирішувати складний комплекс старих і нових проблем. Досвід минулого свідчить, що одне з найголовніших завдань в теперішніх умовах полягає в тому, щоб ефективно, грамотно і науково обгрунтовано використовувати інститут рецепції права для розвитку і вдосконалення правової системи України в умовах євроінтеграційних процесів.

Рецепція права змінює і доповнює національну правову систему. В рамках цього процесу існують різні варіанти впливу на правову систему, в тому числі ті, які покращують, і ті, що ускладнюють її функціонування.

Висновки. Узагальнюючи проаналізовані доктринальні інтерпретації терміну «рецепція» варто підсумувати, що розуміння терміну це запозичення стандартів правових систем інших країн світу для реалізації нових процесів суспільства для врегулювання нових процесів розвитку демократії. Правильна інтерпретація та розуміння відповідних форм та шлях розвитку допоможе у трансформації конституційно-правих форм до більш прогресуючих та впровадженні нових віянь ідей та соціальних стандартів що основним шляхом запобіганню світових конфліктів, класової нерівності та режимів тоталітаризму чи диктатури.

Список використаних джерел:

1. Верлос Н.В. Рецепція у конституційному праві України автореф. дис.канд. юрид. наук: 12.00.02 Нац. авіац. ун-т. Київ, 2021. 41 с.
2. Мельник З.П. Рецепція як засіб вдосконалення правової системи (теоретико-правовий аспект): автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2009. 14 с.
3. Томсинов В.А. О сущности явления, называемого рецепцией римского права. *Вестник МГУ. Право.* 1998. No1. С. 4.
4. Ансель М. Методологические проблемы сравнительного права. *Очерки сравнительного права.* М., 1981. С. 6-7.
5. Харитонов Є., Харитонova О. Від осмислення рецепції римського права – до формування загальної теорії взаємодії правових систем. *Право України.* 2014. No 1. С. 274–297.
6. Матушак М.Р. Сутність рецепції римського права та її вплив на цивільне право в Україні, Російській Федерації, Франції та ФРН. *Вісник Одеського національного університету. Серія Правознавство.* Вип. 2. 2013. Т. 18. С. 15–25.
7. Підопригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право : підручник / 2-ге вид. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 528 с.
8. Фіночко Ф.Д. Роль рецепції римського права у формуванні європейських традицій адміністративного права. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2007. No 38. С. 24–31.
9. Верлос Н.В. Рецепція в конституційному праві: проблеми визначення доктринальної дефініції. URL:file:///C:/Users/Admin/Downloads/478-Article%20Text-915-1-10 20210503.pdf
10. Магнитський І.Й. Загальнотеоретичні аспекти інтерпретації рецепції права. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/1512/1387>.
11. Гомонай В.В. Рецепція права в умовах євроінтеграційних процесів. URL:<https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/12928/1/РЕЦЕПЦІЯ%20ПРАВА%20В%20УМОВАХ%20ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ%20ПРОЦЕСІВ.pdf>.
12. Белов Д.М., Якимович Я.В. Історичні особливості українського конституціоналізму. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право».* Випуск № 24. Том 1. 2014 р. С. 125–128.
13. Белов Д.М., Перетворення конституції в умовах нової парадигми українського конституціоналізму: теоретичні аспекти. *Порівняльно-аналітичне право.* № 2. 2014 р. С. 67–69.
14. Белов Д., Громовчук М., Правовий простір держави: конституційно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право.* 2021. Випуск 66. С. 46–50.

15. Белов Д.М., Громовчук М.В. Норма конституційного права та правовий статус людини і громадянина в конституційному праві України: деякі питання співвідношення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 5. С. 25–27.
16. Конституційне право України: підручник. 7-е видання перероблене та доповнене / [Під заг. ред. проф. Ю.М. Бисаги та проф. Д.М. Белова]. Ужгород, 2016. 476 с.
17. Белов Д.М., Сестренікова О., Принципи правової держави: конституційно-правовий вимір. *Конституційно-правові аналітичні студії*. № 1. 2016 р. С. 26–34.